

Op zoek naar de unique selling points van Flevoland

Door Luuk Boelens

Toen ik jong was had ik een zeilboot liggen bij de woonark van opa op het Zuidlaardermeer. Ik woonde in Den Haag en fietste op en neer. Dat is een flinke afstand die ik niet in één dag kon overbruggen. Ik overnachtte dan bij mijn oom en tante in Lelystad. Zij waren pioniers. Na een lange rit over een dijk met aan beide zijden water, vaak tegen de wind in, herinner ik me hun woning als droge oase in een sompige omgeving. Als ik arriveerde, stond er altijd een rijtje laarzen voor de deur. Dat is mijn eerste herinnering aan Flevoland, meteen gevolgd door het legendarische televisieprogramma Ren je Rot dat vanuit de Meerpaal in Dronten werd opgenomen.

Tussen die eerste fietstochten en thans, heb ik zelf een ontwikkeling doorgemaakt die wellicht voorsorteert op dat wat de provincie Flevoland nu in gang wenst te zetten. Ik heb de overstap gemaakt van de wereld van omvattende plannen naar een manier van plannen die in dienst staat van het onderkennen van unieke kwaliteiten (Unique Selling Points) van een gebied en de coalities die daarmee aan de slag willen.

In het eerste deel van mijn carrière heb ik enthousiast gewerkt aan plannen voor onder andere de Kustuitbreiding tussen Scheveningen en Hoek van Holland (1983-1986), het Tussengebied tussen Den Haag en Rotterdam (1986-1989) de Randstad, en het Groene Hart (vanaf 1989-1996). In het Randstad Overleg Ruimtelijke Ordening, waarin gedeputeerden uit vier provincies met elkaar een strategie voor de ontwikkeling van de Randstad formuleerden, heb ik voor het eerst intensief samengewerkt met Evert Vermeer (gedeputeerde RO Flevoland van 1986 – 1994). Hij probeerde Flevoland op de kaart te zetten met ‘voorbeeldwijken’, die state-of-the-art voor andere nieuwbouw zouden moeten zijn. Soms mochten bewoners op kosten van de provincie ook een kunstenaar inhuren om hun huizen te ontwerpen. Dat resulteerde ook in een caleidoscoop van allerhande gevarieerde bouwwerken. Ik snap niet waarom die werkwijze niet verder is doorgezet, maar weer is teruggepakkt op de grote structuralistische ontwerpen. Tentoonstellingen en vooral wereldtentoonstellingen dragen bij tot de verbeelding. Tot op de dag van vandaag zijn ze herkenbaar in Parijs, mijn woonstad Antwerpen, en zelfs mijn werkstad Gent e.a. Mogelijk hebben we daar in Nederland geen goede traditie in, maar wellicht dat de Floriade van 2022 in Almere daar verandering in gaat aanbrengen. Al moet je daarbij wel aantekenen dat de opbrengst van eerdere edities mij tot scepsis noopt.

Gedurende mijn carrière van ‘grote plannen en strategieën’ raakte ik derhalve halverwege de jaren 1990 het vertrouwen in die manier van werken kwijt. Het was een periode waarin werkgroepen al snel uit tientallen, soms tot 150 ambtenaren bestonden die allerhande afdelingen van gemeentes, provincies en ministeries vertegenwoordigden. Ik geloofde dat als het lukte om al die overheden en sectordisciplines op één lijn te krijgen, de implementatie van het plan vanzelf wel vorm zou krijgen. Een goed ruimtelijk inrichtingsplan zou, zo dacht ik, zo niet voor negentig dan toch zeker wel voor meer dan de helft worden uitgevoerd.

Misrekend project

Dat bleek een misvatting. De plannen die met veel vergaderingen en onderhandelingen hun uiteindelijke vorm kregen, werden vaak helemaal niet uitgevoerd; of zeker niet zoals ze waren vastgesteld. Een mooi voorbeeld was het ontwerp voor de Hoge Snelheidslijn tussen Amsterdam-Rotterdam-Antwerpen, die met veel belastinggeld is uitgetekend door allerlei (landschaps)architecten, stedenbouwers, civiel ingenieurs en planners. Nadat het plan was vastgesteld werd het door de aannemers in een Design & Construct aanbesteding opnieuw uitgedoed. Nog buiten het feit dat hier voor miljarden in een misrekend project zijn gegooid, ben ik toen tot het inzicht gekomen dat het zo niet moest en dat het ook niet wenselijk was om het op die manier te doen.

Wetenschappelijk gezien heb ik ongeveer toen - midden jaren negentig - de overstap gemaakt van de methodes van Jürgen Habermas - waarover mijn proefschrift ging - en waarin het 'communicatieve handelen' centraal staat, naar dat van de Franse filosofen zoals Derrida, Lyotard, Foucault en Latour, die het einde van de grote verhalen predikten en wezen op de onmogelijkheid van de verwezenlijking van dergelijke grote, door overheden opgelegde plannen. De overheid en ook haar planners (al dan niet ingehuurd) staan niet boven andere actoren, maar maakt onderdeel uit van het netwerk van actoren. Ze staat, anders gezegd, niet boven maar naast bedrijven, onderzoeksinstituten en inwoners.

Ik heb een ontwikkeling doorgemaakt van het structuralisme naar het post-structuralisme en beschouw mijzelf als deel van de relationele school. Zo heb ik langzaam maar zeker in een iteratief proces van wetenschapsontwikkeling en praktijkuitvoering, vice versa, mijn actor-relationale benadering van planning op- en uitgebouwd. Opmerkelijk dat nu velen in een steeds meer complexere wordende samenleving schoorvoetend volgen.

Verborgene schatten

Een voorbeeld waarmee ik die aanpak wil illustreren is dat van de atlas die we in 2003 maakten voor het stedelijk Knooppunt Arnhem-Nijmegen. De regio wilde een structuurplan laten maken. Mijn bedrijf (Urban Unlimited) werd gevraagd om een voorstel te doen voor de werkwijze. Onze 'voorstel' was: maak geen structuurplan, maar praat met burgers en bedrijven aan de hand van kanskaarten om daarmee allianties voor uitvoering op te bouwen. Op basis van de actor-relational approach gingen we als volgt te werk:

1. We benoemden in een gebied wat een Unique Selling Points waren; unieke kwaliteit van het gebied waarmee het zich onderscheidt van andere gebieden.
2. Daarna stelden we ons de vraag wat voor actoren (overheid - bedrijven - onderzoeksinstituten - burgers) geïnteresseerd zouden kunnen zijn in die USPs.
3. Als we die actoren hadden geïnventariseerd, stelden we ons de vraag hoe we die actoren konden 'triggeren' om die USPs uit te nutten. Hiertoe ontwikkelden we de kanskaarten om aan de hand daarvan met die actoren te kunnen praten.
4. Vervolgens organiseerden we rondetafels met actoren om de kanskaarten te bespreken.
5. Die gesprekken resulteerden soms in 'business cases' waarin overheden, bedrijven, onderzoeksinstituten en vaak ook burgers samen zouden kunnen werken.
6. Als die business case goed was, werden er pilots georganiseerd.

7. En als die pilots succesvol waren, was dat een reden om op te schalen naar institutionalisering; in de vorm van een uitvoeringsplan, een convenant of een contract.

We hadden toen zoveel materiaal verzameld, dat we USP-kaarten bij O10 hebben uitgegeven als een KAN-atlas die als subtitel mee kreeg 'de mentale atlas van de stedelijke regio Arnhem Nijmegen'. Daar stond nuttige informatie in, maar ook grappige. Zo hebben we bijvoorbeeld een kaart met alle 'Nijmegens' in de gehele wereld opgenomen, een kaart met de locatie-aanduidingen waar gedichten op gebaseerd waren, een 'verborgen' kaart waar schatten zouden zijn begraven of verondersteld ruimteschotels en geestverschijningen waren waargenomen etc. De atlas hielp de lezers daarmee om op een nieuwe manier naar de regio (en de kansen voor ontwikkeling) te kijken, zonder dat er een allesomvattend plan aan ten grondslag lag. Sindsdien zijn tal van dergelijke atlassen uitgegeven, zowel bij O10, als bij Noordhoff, maar volgens mij nog niet van Flevoland

Unieke kwaliteiten van Flevoland

Laat ik beginnen met een anekdote: één van de mooiste en ongerepte natuurgebieden van Nederland, de Oostvaardersplassen, tussen Lelystad en Almere was oorspronkelijk bedoeld als industrieterrein. Toen het werd opgeleverd was er sprake van een economische crisis en had niemand meer behoefte aan een nieuw terrein voor kassen en industrie. Binnen een paar jaar was de kale bouwgrond veranderd in een uniek natuurgebied. Er was geen plan dat in die ontwikkeling had voorzien, en ook niet in het vervolg.

De ontwikkeling die ik heb doorgemaakt, kom ik ook tegen in de wens van de provincie Flevoland. De provincie is 'op de tekentafel geboren' maar wil nu de omslag maken naar een meer 'open' benadering die ruimte laat voor bewoners, bedrijven en andere instellingen om het ook zelf in te vullen.

Over de eerste stappen die daarin zijn gezet ben ik wat sceptisch. Het plan van MVRDV voor Almere-Hout gaat bijvoorbeeld uit van zones waar particulieren de ruimte krijgen om hun eigen ontwerpen te realiseren. Maar dat is geen voorbeeld van een open, op de samenleving georiënteerde benadering. Eerder is het een voorbeeld van een 'totale masterplancontrole' die zelfs het ongeplande wil inkaderen in een specifieke zone, naar voorbeeld van de grote masterplanner Le Corbusier.

Wat me ook opvalt aan de input die er tot dusver is geleverd, is de afwezigheid van de buitenwereld. Wat vindt de omgeving eigenlijk van Flevoland? Waarom zou die hele buitenwereld Flevoland moeten kennen? Maar ook: hoe verandert het perspectief van de Flevolandse op die buitenwereld nu ze eenmaal in de provincie wonen? Die manier van denken dwingt je om de Unique Selling Points (USPs) van de provincie en de gebieden binnen die provincie veel scherper te benoemen; ook met het oog dat bedrijven en andere actoren er mogelijk door getriggerd zouden kunnen worden. Het blijft nu vaak toch vooral bij vrijblijvende, subjectieve percepties van enkele eenlingen.

Als ik vanuit dat perspectief de verslagen van de participatieavonden bekijk, denk ik in eerste instantie: wat fijn dat Flevoland geen echte natuurproblemen kent. Iedereen waardeert de natuur, de leegte, de rust en de ruimte. Maar het valt me ook op dat de hete hangijzers zoals de Oostvaardersplassen en vliegveld Flevoland erg weinig aandacht krijgen. Iedereen scheert

ook veel over hetzelfde gras, terwijl er grote verschillen zijn tussen de verschillende gebieden in Flevoland. Nog belangrijker vind ik dat de kwaliteiten – de unique selling points – van de provincie en de verschillende gebieden behoorlijk algemeen blijven. Als ik bijvoorbeeld de terugkerende kwalificatie ‘leeg’ hoor dan komt de vraag bij mij op: waarom is dat een kwaliteit? Wat maakt Flevoland beter leeg dan Noordoost Groningen, of dan Siberië? Wat is dat dan de precieze leegte van Flevoland, wanneer je opstaat uit je bed en door het slaapkamervenster de omgeving waarneemt?

Mijn advies zou zijn om die *unique selling points* veel specifiek te benoemen, zodat ze tot inzet kunnen worden van initiatieven van overheden, bedrijven, onderzoeksinstituten en burgers. Voorts moet een ander veel meer (post-structuralistisch) aangezet worden in concrete heldere acties. Uit ervaring en onderzoek onderscheiden wij thans een drietal majeure acties voor geëngageerde planners: conditieplanning die opent in plaats van sluit, netwerken voor een betere fit, en de kunst van het consistent zijn.

Om dat te bereiken zou ik eerst een aantal verkenners aanwijzen (variërend van pioniers, tot zelfbouwers, tot professionele architectenbureaus) die de (mogelijke) USPs in kaart brengen en daarmee condities aangeven die stimuleren en tot nieuwe initiatieven aanleiding geven. Een volgende stap is om voorposten te benoemen: bureaus die de coalities gaan samenbrengen om met die USPs aan de slag te gaan, en daarmee netwerken om niet alleen onderling, maar ook in relatie tot de (complexe) omgeving tot een betere ‘fit’ te komen. Tenslotte vragen ook al die initiatieven ook om afstemming, niet vanuit een verondersteld groot alomvattend (kader)plan, maar om mogelijke (in)consistenties tussen de initiatieven aan te geven en mogelijkheden tot win-win of nieuwe cross-overs.

Dat spoor de actor-relational approach, die inzet op emergenties, opties en mogelijkheden richting een grotere veerkracht van de betrokkenen, anders dan een omvattend plan. Vanuit de Universiteit Gent maken we op die manier klimaatadaptatieplannen. We beginnen bij de voorposten, en eindigen bij plannen, wetgeving of convenanten (niet andersom). De overheid is in deze aanpak trouwens niet afwezig, ze plaatst zich alleen niet boven de partijen. Overheden maken deel uit van de coalities die met de USPs aan de slag gaan en de provincie kan zich in dit model een driedubbele rol toebedelen van ‘emergentie-, alliantie- en consistentiemaker’, in de richting van wat ik recent noem *‘planning of undefined becoming’* (Luuk Boelens 2015).

Citizen science

Een concrete suggestie die ik zou willen doen om een dergelijke aanpak ook verder uit te werken als een ‘citizen science’ project. Wij hebben hier in Antwerpen goede ervaringen mee opgedaan. Het project ‘curieuze neuzen’, waarbij inwoners zelf de luchtkwaliteit meten, is erin geslaagd om niet alleen met goedkope technologie goede luchtkwaliteitsmetingen te doen. Maar ook om de ‘awareness’ te vergroten bij de inwoners en hun meer betrokken te krijgen bij de plannen voor de overkapping en de aanleg van het laatste kwart van de ringweg rond Antwerpen. Inmiddels wordt die ‘curieuze neuzen’ aanpak in heel Vlaanderen ingezet om de luchtkwaliteit te meten. Uit die metingen, komen nieuwe initiatieven voort. Anders gezegd: door citizen science te initiëren zet je een beweging in gang die tot onvoorziene kansen en acties leidt; ‘undefined becoming’. Je kunt die acties niet vantevoren voorspellen, maar je kunt wel de beweging in gang zetten, mogelijk aanjagen en soms bijsturen.

Citizen science kan mogelijk ook een aangewezen methode voor dit project voor Flevoland zijn. Het vraagt dan wel een meer concrete en mogelijk andere dan gebruikelijke invulling. Groepen burgers zouden met onderzoekers (en mogelijk ook bedrijven en overheden) de unieke kwaliteiten van Flevoland in kaart kunnen brengen. Denk aan specifieke wandelroutes in een gebied, archeologische vondsten in kaart brengen, specifieke bloemen- of juist faunaroutes. Die USPs van het gebied zouden kunnen resulteren in vervolgprojecten, variërend van nieuw onderzoek tot 'business cases' rondom de unieke kwaliteiten van een gebied. Op basis van de input die er nu is uit de participatieavonden zou ik ervoor pleitten om een aantal citizen science projecten op te starten rond de thema's natuur en leegte.

Ik acht het niet uitgesloten dat die kleine projecten uiteindelijk in grootschalige initiatieven resulteren. Een conclusie van die projecten zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat de natuurcorridor met de Veluwe of Waterland er toch maar gewoon moet komen.

Advies

Mijn advies voor de provincie Flevoland:

- Maak geen plan maar zet in op coalities van overheden-bedrijven-onderzoeksinstituten en inwoners die met Unique Selling Points (USPs) van gebieden aan de slag gaan.
- Om tot die USPs te komen en ze verder te brengen is het goed om een aantal citizen science-projecten op te starten rond de thema's natuur en leegte. Die projecten moeten goedkoop en laagdrempelig kunnen worden uitgevoerd.
- Benoem een aantal verkenner om de eerste USPs te inventariseren, biedt ruimte aan voorposten (startcoalities) om coalities bij die USPs te zoeken en 'laat het dan gebeuren'.
- De rol van de overheid is om deel te nemen aan die coalities en om ze te helpen op te zetten, de specifieke rol van de provincies is om consistentie te creëren tussen de verschillende initiatieven.